

Fra variabelsosiologi til sosiale kontekster. Chicagoskolens perspektiver på studiet av byen*

Oddrun Sæter

Høgskolen i Oslo
Oddrun.Sater@hio

Tone Huse

Høgskolen i Oslo
Tone.Huse@hio.no

I denne artikkelen diskuterer vi hva Chicagoskolens perspektiver har å tilføre en gren av byforskningen, nærmere bestemt studier av gentrifiseringsprosesser. Disse prosessene er kjennetegnet av "invasjon" og utstøting, hvor ulike former for materiell og symbolsk oppgradering i sentrumsnære bydeler med oppsving fører til at grupper av innbyggere ekskluderes. Med utgangspunkt i casestudier i ulike byer, stiller vi spørsmål om Chicagoskolens modeller kan hjelpe oss til å forstå gentrifiseringsprosesser på nye måter. Kan gamle modeller revitaliseres for nye tider på nye steder? er et aktuelt spørsmål i artikkelen.

Nøkkelord: Chicagoskolen, urban utvikling, gentrifiseringsprosess, case-studier.

Innledning

Begrepet gentrifisering kommer av et engelsk ord for lavadel, "gentry", og beskriver hvordan mennesker fra middelklassen tar over bydeler som tradisjonelt har vært befolket av lavinntektsgrupper. Prosessen er kjennetegnet av "invasjon" og utstøting, hvor ulike former for materiell og symbolsk oppgradering

fører til at prisene på boliger, næringslokaler og servicetilbud stiger. De minst bemidlede presses ut eller stenges ute fra sentrumsnære bydeler med oppsving (Glass 1963, Ley 1996, Slater 2006, Smith 1984). Gentrifisering er et utbredt fenomen i vestlige byer, og blir stadig mer vanlig i det globale Sør. Det er mange likheter ved hvordan prosessen utspiller seg fra område til område, men den har også hatt ulike lokale profiler og går i ulike stadier. Siden sosiologen Ruth Glass lanserte begrepet *gentrification* på 60-tallet har vi sett at hovedmotoren i disse prosessene skiftes ut, ikke minst ved at byene i dag produserer ”tegn mer enn ting” (Lash og Urry 1994). Fra å være middelklasse- og smaksstyrt, preges gentrifisering i dag av å være utbygger- og politikkstyrt. Samarbeidet mellom disse to aktørene er ofte tett, med mål om å utvikle byen for bestemte interesser og befolkningsgrupper.

Vi vil bruke noen utvalgte tekster fra Chicagoskolens tidlige fase som utgangspunkt for en diskusjon rundt våre egne studier. Derfra vil vi trekke noen linjer til byutviklingskrefter og tilliggende byteori av i dag. Vi vil legge vekt på caseanalyser, hvor vi viser hvordan ulike innfallsvinkler kan belyse bestemte sider ved prosessene, og videre hvordan slike prosesser kan sammenlignes på tvers av de svært ulike byene Oslo og New York. Underveis vil vi også vise hvordan Chicagoskolen kan hjelpe oss til å avgrense mer metodologiske og teoretiske ståsteder, her ved hjelp av Andrew Abbott (1997), hvor vi også henter deler av artikkelens tittel. Vi vil først presentere noen poenger fra de verkene fra Chicagoskolen vi har valgt å forholde oss til her.

Byen som menneskelige avtrykk

Robert Park og Ernest Burgess ga i 1925 ut ”The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment”. I første kapittel lanserer Park sitt byforskningsprogram, med vekt på byen som både en fysisk og en kunstig konstruksjon, et produkt av naturen og av menneskenaturen: ”The city is not, in other words, merely a physical mechanism and an artificial construction. It is involved in the vital processes of the people who compose it, it is a product of nature, and particularly of human nature” (Park og Burgess 1925: 1).

Byen er sin egen kultur, fortsetter Park – som huset er for bonden, er byen for det siviliserte mennesket. Men som bondens hus har også byen rot i jorda, ”the soil”. I denne forestillingen om en organisk forbindelse mellom byen og naturen ser vi preg av en naturvitenskapelig tankegang. Samfunnsvitenskapen

var enda ung, og begrepene ble hentet fra andre vitenskapsområder hvor naturdeterminismen sto sterkt. Kanskje er også begrepsbruken preget av byenes ressurstilgang, da økonomien i hovedsak var basert på industriproduksjon. Råvarer som tømmer og mineraler kom fra byenes omland, og ble foredlet, forvaltet og fordelt av mennesker bosatt i byene. Transport, kommunikasjon og arbeidsdeling, fremhevet derfor Park, var avgjørende for byens vekst og organisering:

Transportation and communication, tramways and telephones, newspapers and advertising, steel construction and elevators – all things, in fact, which tend to bring about at once a greater mobility and a greater concentration of the urban populations – are primary factors and the ecological organization of the city ... The city is not, however, merely a geographical and ecological unit; it is at the same time an economic unit ... based on the division of labor” (Park og Burgess 1925: 2).

Byen er stedet og menneskene, med sitt maskineri og sin administrasjon, en slags psykofysisk mekanisme, en geografisk og økologisk enhet hvor private og politiske interesser finner sitt kollektive og kroppslige uttrykk. Det vi ser rundt oss i en by er ikke bare rene artefakter, det er også redskaper i bruk. Park viser til Spengler, som sier at det er i byen de store kulturene fødes: ”It is the structures of the city which first impresses us by its visible vastness and complexity. But this structure has its basis, nevertheless, in human nature, of which it is an expression” (Park og Burgess 1925: 4).

Her er Park og Spengler begge på linje med Simmel (1971), som fremhever byen som sete for åndsliv og intellekt, i motsetning til lynnet, som preger det landlege livet. Park vektlegger også de ”ytre fakta” som styrer byens organisering. Her låner han nok fra Durkheim uten å referere til ham. Durkheim var opptatt av det overindividuelle – det som individer sosialiseres inn i og som øver press på dem, det samfunnsmessige som han også kalte ”sosiale fakta” (Se Johansen 2008, hvor dette perspektivet diskuteres i forhold til Chicagoskolens ulike perspektiver).

Segregering og fellesskap

Et viktig tema for Park er hvordan byens ulike områder bærer bestemte kjennetegn. Han viser til dette som strukturer, og peker på likheter mellom

Chicago, New York, London og andre større byer. Både segregering og arbeidsdeling er viktige tema, men analysen er først og fremst beskrivende, ikke forklarende:

East London is a city of a single class, but within the limits of that city the population is segregated again and again by racial, cultural and vocational interests. Neighbourhood sentiment, deeply rooted in local tradition and in local custom, exercises a decisive selective influence upon the populations of the older European cities and shows itself ultimately in a marked way in the characteristics of the inhabitants (Park og Burgess 1925:11)

Segregering fremstilles gjennom en sirkelslutning: Det er rase, kultur og yrkesmessige interesser som ligger til grunn for byens sosiale inndelinger. Inndelingene skaper fellesskap og miljøer som vedlikeholdes gjennom tradisjoner og overføres fra generasjon til generasjon. I dette områdefokuset ligger dermed en sosialiseringsteori, hvor nærhet og likhet i oppvekstvilkår legges til grunn for danning av stedsbaserte normer og regler. Disse videreutvikles i nye, områdebaserete sosialiseringprosesser, som en lukket prosess. Enklavens kulturer opprettholder seg selv. Sirkelresonnementet overser her sosiale klasser som en mulig inndeling, på tvers av etniske og kulturbaserte områder, og kan dermed kritiseres for å legge for mye vekt på områdets kvaliteter som forklaring på segregering.

Park er svært konkret og detaljert i sine beskrivelser av byen. Opplistingene av kjennetegn og strukturer forteller også om en slags oppdagerglede. Den relativt unge samfunnsvitenskapen har funnet et nytt og interessant forskningsobjekt: byen. Men Parks observasjoner inviterer også til videre spørsmål: Hvor finner vi byenes maktsentra? Hva driver endringer frem? Hva er det som skaper klassestrukturene og de segregerte bydelene utover de etniske og kulturelle særtrekkene som kan observeres direkte? Svar på disse spørsmålene får vi imidlertid heller ikke av Ernest Burgess, som bokstavelig talt fortsetter sirkelslutningene i et kapitell om byvekst.

Invasjon og suksessjon, konsentrasjon og desentralisering

I Burgess' modeller vises konsentriske sirkler, eller soner, hvor vi finner *loopen* i sentrum. Dette er service- og handelssonen. Så kommer fabrikkene, med tiliggende overgangssoner preget av slum. Videre finner vi boligsoner for arbeiderklassen, som vil bo nær fabrikkene. Den neste boligsonen er bebodd

av de høyere klasser, til slutt sirkles pendlersonene – forstedene og satellittbyene – inn.

Hvordan dette uttrykkes gir Burgess konkrete eksempler på: I det sentrale forretningsstrøket og gatene omkring finner vi "hobohemia", strøkene for den hjemløse fra Midtvesten; i soner av forfall rår "slummen" og "bad-lands" med sin fattigdom, degradering og en underverden av kriminalitet og "uvaner". I andre forfallsområder finner vi de tapte sjeler, "lost souls". Nær Latinerkvarteret er de kreative og opprørske ånder. Slummen er også overbefolket av immigranter, som i Chicago på denne tiden er *the Ghetto, Little Sicily, Greektown, Chinatown* – "fascinatingly combining old world heritages and American adaptations" (Park og Burgess 1925: 56). Kilt innimellom finner vi the Black Belt, "et fritt og uorganisert liv" (ibid). Disse områdene er også gjenstand for regenerering, sier Burgess. De er gjerne også kunstnernes og de radikales tilholdssteder, hvor disse er oppsatt på å skape en ny og bedre verden. I Burgess' beskrivelser av loopen, er det interessant å se hvor aktuell den er også i dag:

In the downtown section of every large city we expect to find the department stores, the skyscraper office buildings, the railroad stations, the great hotels, the theaters, the art museum, and the city hall. Quite naturally, almost inevitably, the economic, cultural and political life centers here (Park og Burgess 1925: 52)

Loopen representerer den dominerende byvekst, gjennom fortetting og transformasjon av tidligere brukte arealer. Men der samtidens byforskning vektlegger økonomiens egendynamikk eller mektige gruppers interesser og dominans, forstod Burgess byveksten mer som en organisk prosess. Burgess snakker om *invasjon* og *suksessjon* i byvekstprosesser, begrepene er hentet fra planteøkologien. Prinsippet er at brukere av hver sone invaderer den neste og invasjonsprosessen går utover. Et viktig prinsipp ved Burgess' modell er også at byvekst inneholder to motstridende krefter: *konsentrasjon* og *desentralisering*. Som hos Park er maktaspektet fraværende eller uklart; det er mer en udefinert størrelse i kulturbeskrivelser, hvor mengdeforhold og utvidelse heller enn maktforhold er analysekriteriet, eller rettere sagt, beskrivelseskriteriet. Sosial organisasjon og disorganisasjon regnes som en metabolsk prosess (Burgess, side 53), en stoffskifteprosess med sine lovmessigheter. Individet skal bli en organisk del av samfunnet, og hvordan skjer dette? er spørsmålet som stilles. Desorganisering er et forstadium, hvor den nye byboeren kommer i konflikt

med sine moralske verdier, og må reorganisere sitt mentale kart for å innlemmes. Etter hvert vil nykommeren oppdage friheten som ligger i den nye situasjonen.

Park og Burgess' hovedærend i "The City" er å utvikle et universelt vitenskapelig perspektiv på byen som sosial organisme. Naturmetaforene er gjennomgående: Delene i den store organismen inngår som viktige ingredienser i en velfungerende bykropp. I faser kan denne forstyrres av inntrengere, men på sikt kan den tilpasse seg. Perspektivet anlegges av forskerne, det er deres stemme som strukturerer fortellingen om byen. I Clifford Shaws arbeider lærer vi mer om hva de som bor i Chicago på denne tiden mener og gjør, og som inngår som elementer i denne store organismen.

Gatemiljøets normer

Shaw tilhørte også Chicagoskolen og videreførte mye av den økologiske tenkingen i Parks modell. Men ved bruk av etnografi tilførte han også nye per

Shaw innså at den statistiske utforskning av bymiljøet hadde sin begrensning. En slik forskningsmetode var riktignok velegnet til å påvise sammenhengen mellom forskjellige faktorer, men den ga dårlig utgangspunkt for å trekke slutninger om årsakene til disse sammenhengene. Dersom man ville vite noe om de prosesser som førte til kriminalitet var det en forutsetning at man søkte å leve seg inn i det miljø lovovertrederne levde under – et miljø som ikke fullt ut lot seg fange inn i tabeller og diagram (Hauge 1968:34).

Det som kjennetegner Shaws studier er observasjoner i ulike belastede bymiljøer, men i enda større grad bruken av selvbiografiske fortellinger fra lovovertrederne selv. Han publiserte mange beretninger fra lovovertrederne, som del av sine egne økologiske analyser og i egne monografier (Hauge 1968: 34). Shaw viser gjennom disse fortellingene hvordan guttene i gaten gjennomgikk bestemte former for læring i "lovbruddskompetanse". Avvikerkarrierene ble analysert i organiske ordelag: "The character of this process is determined both by the nature of the organism and by the conditions of the social and cultural situation to which the organism must make an adjustment", skriver Shaw og Moore i "The Natural History of a Delinquent Career" (1931/1968: 224). Men forfatterne mente også at unggutten Sidney, som er portrettert i dette

verket, ble formet av en bydel av desorganisering, og av den økonomiske situasjonen til familien, de levde på almisser (ibid:229–230). Å bli lovbryster var innlært i bymiljøet han vokste opp i og styrt av følelsen av mindreverd.

Poenget med å fremheve Shaw og Moores analyse i denne sammenhengen er like mye av metodologisk som substansiell art: I studien velges et utsnitt av byen heller enn de store sonemodeller. Ved å gå ned på sonens mikronivå får Shaw tak i individets fortellinger, som settes i kontekst. Dette gir en ny mening til strukturbeskrivelsene. Vi merker oss likevel at sosialiseringssprossene for individet preges av en begrepsbruk som er i slekt med Park og Burgess' perspektiver; heller ikke Shaw går av veien for å bruke organiske metaforer.

William Foote Whyte regnes som en nær slektning av Chicagoskolen. I sin studie av gategjenger i Boston innleder han slik: "In the heart of 'Eastern City' there is a slum district known as Cornerville, which is inhabited almost exclusively by Italian immigrants and their children. To the rest of the city it is a mysterious, dangerous and depressing area" (Foote Whyte 1943: xv). Whytes hovedtese er at områdefokuset overser menneskene i byen, og *førskjellene* i områdene:

Those who are concerned with Cornerville seek through a general survey to answer questions that require the most intimate knowledge to local life. The only way to gain such knowledge is to live in Cornerville and participate in the activities of its people. One who does that finds that the district reveals itself to him in an entirely different light. The buildings, streets, and alleys that formerly represented dilapidation and physical congestion recede to form a familiar background for the actors upon the Cornerville scene (Foote Whyte 1943: xvi)

Whyte ønsker å studere byområder, men han vil gjøre det gjennom menneskene som lever der. Gjennom deltakende observasjon av gjengene i Cornerville, viser Foote Whyte kunsten å fange opp gatens praksis, dens normer og koder, ledelse, hierarkier og maktkamper. Whyte anser slike studier som viktigere enn massebeskrivelsene som fås gjennom "sightseeing and statistics", slik han kommenterer det. Hovedpoenget i denne studien var ikke at slummen var preget av desorganisasjon, slik den gjengse oppfattelsen av slumstrøkene tilsa. Slummen var strengt organisert; men innenfor andre moralske rammer enn de legitime, noe som fungerte som en barriere for integrering i storsamfunnet.

Om de endte opp med forskjellige funn, henholdsvis miljøer av desorganisering eller sterke normer for organisering, representerer Shaw og Whyte

gatens fortellinger. De gir oss innsyn i hvordan mennesker lever i sine enklaver, og hvilke mikrostrukturer som kan styre deres hverdag. Den organiske forståelsen av både strukturer og prosesser preger også her forskerspråket, men nyanseres når beskrivelsene konsentrerer seg om menneskene i deres miljøer. I disse analysene av utvalgte bymiljøer utfordres også den universelle og funksjonalistiske tankegangen i Chicagoskolen for øvrig (Andersson 2010). Det spesifikke i rom og tid blir satt i fokus.

Byen som en konstallasjon av krefter

Ifølge Andrew Abbott (1997) preges Chicagoskolen av at de sosiale analysene er satt i kontekst. Sosiale fenomener foregår et *sted*, og fordypelse i stedet de foregår i avgjørende for å forstå deres dynamikk. Et case velges ofte fordi det har noen unike kjennetegn, men dette tilsynelatende unike kan også vise seg å ha en generell interesse, og knyttes til andre lignende case gjennom teori. Det er derfor noe særlig interessant ved case-studier, skriver Abbott. Gjennom disse er vi i posisjon til å studere *konstellasjoner av krefter*, i en eklektisk kombinasjon av etnografi, statistikk, livshistorier og organisasjonshistorie.

I samme tidsrom som Chicagoskolens forskere skrev sine verk om byen, vokste det Abbott kaller "variabelsosiologien" frem (Abbott 1997: 1161). Her ble det kontekstuelle perspektivet nedtonet. Abbott nevner interne konflikter mellom forskerne, ledelsesskifte ved universitetet og redusert finansiering fra Rockefeller Foundation som grunner til dette. Men som kanskje den største årsaken trekker han frem påvirkningen fra Blumers symbolske interaksjonisme. En annen interessant årsak til at casestudiene ble tilbaketrengt, var fremveksten av opinions- og markedsundersøkelser, noe som førte til en styrking av variabelsosiologien. "Sosiale fakta" ble tatt ut av sin kontekst; variablene ble virkeligheten, som Abbott beskriver det. Variabelorienteringen førte til at sosiologene nærmest lettet fra jorden: De kunne nå fly over treghetsskapende kontekster og sammenligne aggregerte størrelser på tvers av steder, grenser og kontinenter. Et sett av antakelser skapte den sosiale verden, og lukket seg om seg selv (Abbott 1997: 1164).

Kontekstanalyser evner å bringe ulike deler av sosiologien sammen igjen, og Abbott argumenterer for å bruke nettverksanalyse for å føye faget sammen på nye måter. Vi er tiltalt av utviklingshistorien han tegner opp, men mer enn å ta for oss nettverksanalysen, er det interessant for oss å se på hvordan prosesser og mønstre *finner sted*, bokstavelig talt. Her kan stedet ses på både som sosial kontekst og produkt. For å belegge dette vil vi presentere noen per-

spektiver på gentrifisering, med eksempler fra komplementære studier i bydelen Gamle Oslo, og et mindre eksempel fra New York.¹ Vi vil underveie ta stilling til om Chicagoskolen og vår samtids gentrifiseringsstudier har noen likhetstrekk, eller om forholdet mellom retningene er mest preget av klare brudd og forskjeller.

Stedsprosesser i ulike tidsepoker

En stor metropol som New York kan synes fjern fra norske byforhold, men våre studier viser interessante sammenfall. Spesielt ser vi hvordan de nyliberale strategiene som de siste tiårene har dominert byutviklingen kan gi like utfall i ulike kontekster, hvilket inviterer til å stille spørsmål ved hva nettopp *kontekst* kan bety i dagens byforskning. Flere spørsmål kan hektes på diskusjonens videre gang: Kan Chicagoskolens begreper om byens ulike soner anvendes til å analysere i samtidens Oslo og New York? Er det trekk ved disse byenes utvikling som gjør at Chicagoskolens suksessjonstenkning fortsatt er aktuell, om enn fra nye synsvinkler? Og hvordan kan overordnede perspektiver, i byplanlegging som i byforskning, ivareta ”stemmene fra gaten”? I drøftingen av disse spørsmålene vil vi også ta stilling til Abbotts perspektiv om *konstellasjoner av krefter* i byutviklingen.

Områdediskursen – fra boligforbedring til byforedling

På 1990-tallet startet en ny politisk, sosial og kulturell æra i byutviklingen i Oslo (Sæter & Ekne Ruud 2005). Vi fikk en dreining i byfornyelsesdiskursen, hvor selve *byområdet* ble stående i fokus. Områdeprogrammer, med fysisk opprustning av det offentlige rom og ulike mål om beboermedvirkning, kom til å dominere. Vi kan si at dette er en endring i verdigrunnlaget i byfornyelsen, hvor retorikk og mål knyttet til beboere som bodde dårlig gradvis ble erstattet av en *områdediskurs*. Dette skulle være med på å endre et bilde av fattigdomspreg.

Med denne områdediskursen fikk vi også en vending fra en *sosial* til en *estetisk* interesse for bydelen og boligområdene, eller en vending *fra boligforbedring til byforedling*. I dette lå en forestilling om at velferden kunne uttrykkes som omtanke for det fysiske miljøet, og at selv østkantfolk skulle ha det ”pent” rundt seg. I denne perioden var nok ikke tanken om gentrifisering inne, men vi så allerede da argumenter som viste at et politisk ønske om at østkanten

skulle bli mer attraktiv for nye, ressurssterke grupper. Det en oppfattet som gettodannelse skulle stoppes.

I begynnelsen av 2000-tallet kom det klart til uttrykk at en ønsket en utskifting av befolkningen i Gamle Oslo. Dette ble uttalt eksplisitt av politikere, i tråd med Rådhusets dokumenter på nittitallet:

Oslo har ikke klart å utjevne forskjellene i levekår mellom de østre og vestre bydeler. Tendensen går imidlertid i retning av at levekårene i de tre bydelene i indre øst er forbedret ved at forslummingen har bremset opp og at etnisk norske barnefamilier flytter inn i bydelene, mens dårlig stilte innbyggere og innvandrere flytter ut til drabantbyer i indre øst (*Agora*, sentrumsmiljø og nærmiljøer, Internettinformasjon fra Oslo kommune, 1998).

Her skal utjevningen i levekår skje ved å flytte på folk: "Slummen" skal bekjempes gjennom etnisk norske innflyttere, "gettoen" tynnes ut ved at "dårlig stilte innbyggere og innvandrere" flytter til drabantbyene. Klarere kan ikke gentrifieringsmålene uttrykkes, uten at gentrifiering som begrep ble benyttet da.

Fra industriproduksjon til symbolsk økonomi

De nye diskursene av i dag handler alle om en radikal transformasjon av Oslo, en omgjøring av havnen fra industriarbeidsplass til bolig-, nærings-, og konsumlandskap. Nye industrier krever nye bylandskaper. Siden 1970-tallet er konkurransen byer imellom – om arbeidsplasser, beboere og besøkende – tilspisset, og dette erkjennes fra politisk hold. Det understrekes hvordan kultur skal profilere byen i konkurransen om investorene, og hvordan vekst avhenger av måten byen *fremstår* på. Vi har i undersøkelsesperioden sett en mye sterkere vektlegging av kulturen og kulturindustriens rolle i byplanleggingen, hvor estetisering av økonomien er sentralt. Byens symboløkonomi vokser (jamfør Zukin 1995). Dette innebærer en oppgradering og vektlegging av byens estetiske og spektakulære kvaliteter, inkludert et fokus på kunst og arkitektur. I de nye byområdene er det først og fremst grupper med høy økonomisk kapital det tilrettelegges for. Med tanke på gentrifiering som konsekvens av dette, ser vi to parallelle prosesser: gentrifiering som *utstøting*, gjennom privatisering av boligmassen og økte husleier; og gentrifiering som *invitasjon* og *utestenging*, hvor den private kjøpekraften bestemmer adgangen til et sentralt og populært byområde.

Kunstnernes rolle i byutviklingen

Hos Park og Burgess så vi at kunstnere og kreative sjeler ble ansett å kunne overskride de ulike sonene og klassene i de innerste fattige strøkene. I deres livsførsel lå et potensial for forandring til det bedre. Også i dag regnes kunstnere som nyskapende når det gjelder å ta i bruk gamle byområder på nye måter. Paradokset er at kunstnerne legger til rette for sin egen utkastelse; deres tilstedeværelse gjør bydelene attraktive for andre og mer velstående grupper. Oppgradering kommer i stand, prisene stiger, og leietakere må flytte. Kunstnere som i kortere eller lengre tid har hatt leiekontrakter i nedlagte fabrikkbygg, og bor og arbeider i disse, kastes ut (Zukin 1991, 2010).

I New York er kunstnerne stadig på flyttefot mot byens periferi, til områder som ennå har rester av industriepoken – her finnes store arbeidslokaler og rimelige boliger. I 2010 intervjuet vi kunstnere som i 2008 ble utsatt for en utkastelse fra en fabrikk i Williamsburg, Brooklyn, hvor ca. 250 leietakere bodde og arbeidet innen ulike kunstarter. Fire måneder etter utkastelsen klarte de gjennom kamp på alle nivåer av byforvaltningen, samt ved juridisk bistand, å få bygget tilbake. På samme tid som slike utkastelsesprosesser pågår jevnlig, er borgermester Bloombergs retorikk at New York fortsatt skal være verdens store kunstmetropol, dette uttales samtidig som han uten bluferdighet sier at New York skal være for de rike. Dette kan synes som en umulig kombinasjon, i hvert fall sett fra kunstnernes side, da et fåtall av dem klarer å opparbeide økonomisk rikdom.

Utstøting eller utestenging?

I Williamsburg finner vi at den politiske ledelsen, i tett samarbeid med "landlords", bygger ut gamle industritomter til luksusboliger med spektakulært utsyn mot Manhattan. Denne arbeiderklassebydelen er en av få gjenstående "rå" bydeler i New York. Her er forlatte fabrikkbygg egnet for kunstnere og andre med alternativ livsstil, samt gamle boligområder i småhus – og leiegårdskala. Urbyggere og politikere ser i dag store muligheter for å innlemme området i Manhattans profil, økonomisk, sosialt og symbolsk. I denne prosessen kastes leietakere uten forvarsel på gaten. I en aksjon som utkastede beboere hadde sammen med en beboerorganisasjon i Brooklyn, fikk vi innsyn i hvordan de som opplevde utkastelsene hadde det. For dem var bolignøden stor, også kampen for å overleve. Beboernes slagord under aksjonen hadde slike ordvalg: "Jail criminal landlords!", "Treat landlords like the criminals they are", og lignende.

I velferdsstatenes byer, som Oslo, foregår omskifting og utstøting gjennom mer subtile og indirekte prosesser enn de vi ser dem i New York. Politiske pro-

grammer kan i sin velvilje ha uønskede effekter: Byfornyelsen på 1980-tallet og den senere satsingen på estetisering og styrt oppløsning av såkalte slum- og gettoområder har sørget for nyrekruttering av ressurssterke beboere og utstøting av lavinntektsgrupper. Dette har gitt en forbedret levekårsstatistikk med hensyn til inntekt, helse og utdanning, og er av kommunen tatt til inntekt for en utjevning av levekår. Dette er nokså fjernt fra den gamle velferdsmodellen, hvor sosial utjevning ikke handlet om å skifte ut mennesker i et område, men å styrke velferden for individer og hushold (Sæter & Ruud 2005). I Oslo-politikernes retorikk finner vi også stadig at det skal satses på den kreative klassen, med referanse til Richard Floridas (2002) internasjonale bestselger "The Rise of the Creative Class".

Det Oslo og New York synes å ha til felles, uavhengig av politiske tradisjoner, er orienteringen mot gamle byområder. Her legges nye bykonsepter til grunn for radikale transformasjoner. Det spektakulære, gjerne representert ved stjernearkitekter og kunstmuseer med eksklusiv og offensiv profil, kombinert med boliger for de høyest betalende, slik vi ser på Tjuvholmen, Bjørvika og i Williamsburg, danner profilene. Slike prosesser fremstår nærmest som organiske, som uavvendelige byprosesser, nettopp fordi de har så mange felles trekk verden over. Forskjellene handler om utstøtingens former, fra indirekte og subtile, gjennom økonomiske og designmessige endringer, til åpne, direkte og ofte brutale, ved at folk uten forvarsel blir kastet på gaten.

I våre studier av gentrifisering i Oslo og New York ser vi, slik Abbott fremhever, hvordan "konstellasjoner av krefter" driver byutviklingen fram. Samtidig merker vi oss at maktperspektivet trer frem som svært tydelig i våre studier, noe det ikke gjør hos Abbott.

Gatens fortellinger: Den skjulte utestengningen

På 1980-tallet organiserte beboerne seg mot byfornyelsen, men siden har vi ikke sett de store motaksjonene mot gentrifisering i Oslo. Betyr dette, slik Oslo-politikere gjerne hevder, at gentrifiseringen har vært et gode for de fleste? Med en etnografisk studie av Tøyengata ønsket vi å undersøke hvordan ulike aktører knyttet til denne gaten forstår og opplever gentrifisering (Huse 2010). Lik Shaw og Whyte ville vi undersøke byens mikrofortellinger, og med dette bidra til et av gentrifiseringsforskningens mindre undersøkte spørsmål (Slater 2006, 2009): Hvordan virker gentrifiseringens prosesser inn på livene til mennesker som står i fare for å stenges ute?

Studien av Tøyengata viser at at bypolitikkenes inngripen i et menneskes liv kan ha ulike utslag med hensyn til sosial mobilitet, tilgang til bylivets goder og, noe som er svært aktuelt i denne flerkulturelle bydelen, integrering. Felles for mange av fortellingene er at områdets "løft" i liten grad også bidrar til å løfte de av byens beboere som trenger det mest. "Planen har hull", som en av studiens informanter sa det. "Vi kan ikke si: 'Nå har vi lagd en plan for at de som bor i Gamle Oslo skal flytte, men det er ikke vårt problem hvor de skal flytte til.' Da forskyver vi bare problemet" (Huse 2010: 164). Perspektivene fra Tøyengatas ulike brukere kan også tolkes som et motargument til tesen om at den sosiale blandingen gentrifisering fører med seg styrker svakerestilte beboere (jamfør Lees 2008). Når det gjelder daglig omgang i nærmiljøet, beskriver det store flertallet sitt eget forhold til ulike sosiale og etniske grupper som konfliktløst. Toleransen for annerledeshet er stor. Bare et fåtall har likevel nær og jevnlig kontakt på tvers av disse grensene. Å dele oppgang, å handle i de samme butikkene eller å ta bussen fra samme holdeplass synes ikke å utløse noen form for samhandling. Lite tyder derfor på at det eksisterer en positiv sammenheng mellom gentrifisering og fattigdomsbekjempelse, eller mellom gentrifisering og integrering.

Det vi derimot ser, er at de nettverkene i nærmiljøet en faktisk er del av kan spille en svært viktig rolle, kanskje spesielt for dem med færrest ressurser, ettersom de gjerne er mindre mobile enn sine nye naboer. Faste møteplasser – kafeer, den brune baren – holder ensomheten unna for mange eldre. Spesielt viktig blir dette når miljøet rundt dem endres i høyt tempo, og uten at de selv kjenner seg invitert inn i "det nye". For hjemmeværende kvinner i enkelte av områdets innvandremiljø spiller de sosiale nettverkene inn på andre måter – her finnes hjelp til å takle hverdagslige oppgaver, samtalepartnere og venninner som megler når det oppstår problemer i familien. For mange kvinner som er flyttet til en romsligere bolig i ytre by kan kontrasten være stor, her er det lettere å kjenne seg isolert og alene. Spesielt for kvinner som utsettes for vold i hjemmet, trekkes det frem, spiller det nære bylivet en viktig rolle.

Som i Whyte og Shaws arbeider ser vi her hvordan studier av byens mikronivå frembringer fortellinger som gjerne står i kontrast til og utfordrer rådende diskurser om hva byen er og hvordan den best utvikles. Disse beskrivelsene bærer preg av den egenart enkeltmennesker gir fortellingen om seg selv, men har, som de fleste fortellingene fra Tøyengata, noe viktig til felles: Den enkeltes plass i byen kan si mye om hvilken plass en har i samfunnet; individers stedsbaserte opplevelser kan overføres til verdsetting i en videre forstand. Gjennom

etnografien endres dermed perspektivet, heller enn at en ser enkelte områder – enklaver, soner – utenfra, betraktes storsamfunnet fra et bestemt stedlig perspektiv. Tolkningen av byen kontekstualiseres.

Chicagoskolen er fortsatt aktuell

Vi vil gå tilbake til spørsmålene som vi stilte innledningsvis: Kan vi i gentrifieringsforskningen kjenne igjen og også ta i bruk perspektiver og begreper fra Chicagoskolen? Vi har sett på politiske tiltak knyttet til et område i Oslo og et i New York, og vi har skissert prosesser og effekter på lokalt nivå. Det interessante er, tatt tiden med sine ulike utviklingsfaser i betraktning, at noen viktige begreper fra Chicagoskolens analyser fortsatt er aktuelle. Vi har også vist, gjennom Abbotts bidrag, at casestudier er fremtredende i dagens byforskning. Vi vil diskutere dette litt nærmere.

Naturmetaforenes og sonenes plass, i Chicago, og i gentrifieringsforskningen

Ethvert sted er unikt, men speiler også kvaliteter og prosesser som har noen fellestrekk hva angår byprosesser. Verdens byer kan forestilles som noder, bundet sammen i et nett av globale økonomiske krefter. Nodene har mange like trekk, tross insistering på det unike: De samme stjernearkitektene vandrer som nomader fra by til by for å bistå med sin signalarkitektur; Floridas tese om den kreative klassen har øvd innflytelse over utallige byers kulturstrategier; velferdstenkningen er underordnet mål om økonomisk vekst. Gjennom en massiv nykonstruksjon av bylandskaper i byenes kjerneområder, fulgt av en ny romlig klassedeling, kjempes det om den globale oppmerksomheten. Dette er bemerkelsesverdig tydelig uttrykt, retorisk, materielt og symbolsk. Det er her dagens byutvikling, og følgelig dagens byforskning, har sitt stormsenter, for å si det med en naturmetafor.

Et paradoks er at gjennom studier av gentrifieringsprosesser nærmer vi oss det som ved første øyekast kan ligne på Chicagoskolens ”naturlige prosesser”. For gentrifieringens prosesser kan nesten beskrives med en regelmessighet og et mønster som har trekk av knoppskyting og flomkrefter, og de ligner hverandre verden over. Vi kan endog finne begreper som *mutasjon* i noen av de siste studiene om gentrifiering:

There is a widespread scholarly agreement that gentrification is expanding dramatically. At the same time it is *mutating* (vår uth.), so that we now have different types of gentrification, such as rural gentrification, new-build-gentrification, and super-gentrification (Lees et al 2010: xxi)

Tanken om naturkrefter slår en også når mennesker som utsettes for utstøting eller utestenging gjennom gentrifisering, uttrykker et slags skjebneforhold til situasjonen, i betydningen at det ikke er noe en kan gjøre for å stoppe prosessene. Kanskje er dette grunnen til at vi finner så få eksempler på motkrefter og aksjonisme knyttet til gentrifisering internasjonalt i dag, i motsetning til de første faser av gentrifisering? For eksempel hadde 1980-tallets byfornyelse en tydelig avsender, Oslo kommune, og mobiliserte både beboere og forskere. Gentrifisering av i dag fremstår mer som ”noe som bare skjer”. Den viktigste konklusjonen i Sæter og Ruuds (2005) arbeid var derimot at gentrifiseringen i Gamle Oslo er politisk initiert og styrt. Den er et resultat av valg foretatt over mange år. På bakgrunn av slike observasjoner og funn kan det være grunn til skepsis mot forskeres bruk av naturmetaforer i beskrivelsen av byprosesser.

Like begreper til ulike tider

Begreper som *invasjon* og *suksesjon* var sentrale hos Park og Burgess. Dette er begreper som også gentrifiseringsforskere anvender i analyser av hvordan middelklassen okkuperer arbeiderklassens bydeler. Her ser vi også hvordan invasjonstadiet følges av nye beboergrupper i suksjonsstadiene. Byens kjerneområde, *loopen*, er sentralt i både Chicagoskolen og i gentrifiseringsstudier, men på ulik måte. Forskjellen er at i Chicago var de minst bemidlede bosatt i randsonene nær *loopen*, som i de fleste av industribyene. Oskar Braaens fortellinger fra Sagene i Oslo og Rudolf Nilsens dikt om Gråbeinsgårdene forteller om dette. I dag fortrenses de som ikke kan betale for seg fra de mest sentrale og populære bydelene, i retning av byenes periferier. Grupper med den sterkeste økonomien kan bosette seg i de mest eksklusive områder ”downtown”, gjerne ved vann. Suksjonskreftene går altså motsatt vei, fra villabydeler og ytterkanter, i retning av *loopen*. Det er samtidig viktig å påpeke at dette ikke er entydige flyttemønstre. Vi kan se strømmer i ulike retninger, hvor flytting også preges av individuelle preferanser for ulike byområder, ikke tvangspreget flytting på grunn av dårlig økonomi. Men symbolpolitikken forteller likevel hvor de største verdiene settes inn: Sentralt, ved vannfronten, der

hvor de spektakulære kulturinstitusjonene etableres eller flyttes til fra andre byområder. Det er også der luksusboligene for velstående, villatrøtte beboere bygges. Dette kompakte landskapet forteller nye byhistorier hvor "sonenes" hierarki og symbolske verdi er i stadig forandring.

Et viktig prinsipp ved Park og Burgess' modell er at byvekst inneholder to motstridende krefter: *konsentrasjon og desentralisering*. Dette er sentrale begreper både i gentrifiseringsstudier og i byanalyser generelt i dag. Konsentrasjon innebærer press på sentrale bystrøk og dermed boligprisene, dette er noe av kjernen i gentrifiseringsprosesser. Fortetting anses likevel som det ideelle, hvor lange arbeidsreiser og spredt bosetting anses som skadelig for miljøet. Slik brukes begrepet *urban sprawl* for å beskrive motkreftene til tette, bærekraftige byer. Til en viss grad kan vi snu perspektivene fra Chicago på hodet også her, hvor fortetting ble mer å ligne med forslumming, mens samtidens fortetting handler om bærekraftig utvikling.

Det vi med stor sikkerhet kan konkludere med, er at kontekster står i fokus i dag, i politisk retorikk, i sosiomaterielle endringsprosesser, og i byforskningen. *Place matters*, som samfunnsgeografen Doreen Massey (1994) uttrykker det. Steder betyr noe, i politikken, i livene våre, og i forskningen. I de siste tiårene har det kommet en rekke vitenskapelige arbeider som setter stedsprosesser i fokus. Byforskning har fått et nytt oppsving, med nye begreper og perspektiver, tilpasset de virkeligheter som utfolder seg i våre bysamfunn. Urbaniseringen tiltar, prognosene tilsier at i 2050 vil 80 prosent av verdens befolkning bo i byer. Tvangspregede migrasjoner, gjennom kriger, katastrofer og rovdrift på gamle jordbruks- og fiskeområder øker tilstrømningen til byene. Endring i global fordeling av produksjon og konsum gjør også at noen regioner mer enn andre satser på de "vektløse" industriene: Turisme, finansnæringer, kultur- og kunnskapsindustri, fulgt av økning i servicenæringene, finner sitt hovedsete i byene. Urbaniseringen er del av den moderne samfunnsstruktur og vilkår. I Chicago på 1920- og 30-tallet befant fabrikkene seg i hjertet av byen. I dag finner vi "byfabrikken" i byenes hjerte. Men det er ikke produksjon av varer som pågår her, men *produksjon av landskaper* (Harvey 1989, Lefebvre 2000, Zukin 1991). I Chicago og mange andre amerikanske og europeiske byer i industriepoken, var fattigdommen plassert rundt fabrikkene i sentrum. I dagens byer er sentrum blitt høystatusområder. De med god økonomi har råd til å bosette seg sentralt, gjerne i nye, luksuspregede boligenklaver. Samtidig presses mange grupper mot byenes ytterkanter, hvorfra de pendler til i sine servicejobber i *loopen* (jfr

Sassen 2000).

Gjennom fortellinger fra gaten, inspirert av Chicagoskolens metoder og fortellinger, kan Tøyengatas beboere og næringsdrivende fortelle om hvordan de opplever at den vitale bykjernen blir mindre romslig. Det Rådhuset engang kalte en getto er nå "det kommende trendområdet". Politikken registrerer en nykonstruksjon av det som var arbeiderklassens byområder, mens fortellingene fra gaten utfordrer de universelle bydiskursene. Maktforholdene kommer klarere til syne.

Konklusjon

Våre studier forteller at det er interessant å forske på byen gjennom case studier, og at det er viktig å studere dem fra ulike perspektiver. Dette erkjente også flere av Chicagoskolens forskere; de store modellene kunne ikke fange kunnskapen som ligger i gatelivets mikrostrukturer.

Abbott hevder casestudier gjør oss i stand til å studere *konstellasjoner av krefter*, i en kombinasjon av data, perspektiver og fagområder. Vi har vist hvordan ulike byområder – til ulike tider – kan studeres som lag og krefter av mangfold. Vi kan supplere Abbotts poeng om konstellasjon av krefter ved hjelp av byforskeren Sharon Zukin (1995). Hun analyserer dagens byprosesser i lys av triaden *kultur, politikk og marked* i fordeling av mennesker, symboler og kapital i dagens byer. Men til forskjell fra Chicagoskolens forskere, har både Zukin og vi vært opptatt av maktforholdene som kan styre byutviklingen, da disse vilkårene er sentrale for hvordan nye klassesdelinger dannes, romlig og sosialt. Selv om vi stadig får inntrykk av at gentrifisering er en uavvendelig kraft i bygging av byer og steder, motsetter vi oss å se dette som "naturkrefter". Forskning på gentrifisering, ut fra ulike perspektiver, eller det vi med Abbott kan kalle konstellasjon av krefter, bevisstgjør hvilke mulige sosiale motkrefter som kan settes inn. Denne erkjennelsen kan være det normative innslaget i vår forskning.

Noen byforskere nøyer seg ikke med å studere disse kreftenes spill, men leder også anti-gentrifiseringsprogrammer og boligprogrammer. Vi har hatt samtaler og bybefaringer med Tom Angotti, som har New York og Chinatown som aksjonsfelt. Angotti er professor i arkitektur ved Hunter college. I samarbeid med studenter og lokale ildsjeler utarbeider han en alternativ soneplan for Chinatown, som skal bremse planer for storstilt ombygging og

gentrifiering, slik den sentrale soneplanen legger opp til. Juristen Randy Shaw har bostedsløse i San Francisco som aksjonsfelt, han driver herberger samtidig som han skriver bøker og aksjonerer for bedre bostedsvilkår for dem som er lavest på rangstigen (se Angotti 2008, Shaw 2001).

Chicagoskolen, vitalisert ved hjelp av dem som i dag vil løfte denne skolen frem, inspirerer til nye casestudier. Chicagoskolens modeller er fortsatt relevante, selv om de kritiske diskusjonene rundt skolens forskning bør holdes levende. I dag aktualiserer kampen om territoriene nytenkning rundt fordeling av ressurser og mennesker, hvor noen er vinnere og andre er tapere. I byene skvises taperne mot de ytre soner, både metaforisk og geografisk, mens *loopen* oppgraderes for de vellykkede. Sonetenkningen til Chicagoskolens forskere kan anvendes, men i nye kontekster, og til dels snudd på hodet. Det er ulike utgaver av makt som regisserer byutviklingen. Utviklingsprosessene er ikke organiske, som biologisk knoppskyting. Om den politiske viljen er til stede, kan de sosiale og materielle prosessene styres i en retning hvor den sosial ulikheten og romlige segregeringen som i dag beskriver byen reduseres.

Noter

* Takk til referees, redaktører og samarbeidspartnere i to av de presenterte prosjektene for ulike bidrag til denne artikkelen.

1. Det vil si "Tøyengata. Et nyrikt stykke Norge" (Huse 2010), "Byen som symbolsk rom. Bypolitikk, stedsdiskurser og gentrifiering i Gamle Oslo" (Sæter & Ruud 2005), og "Artists in the City" (arbeidstittel, v. O. Sæter, V. Aure & K. Bergaust – i analysefase).

Litteratur

- Abbott, A. 1997: Of time and space: The contemporary relevance of the Chicago school. *Social Forces*, 75(49:1149-82)
- Agora, sentrumsmiljø og nærmiljøer, Oslo kommune, Internett-informasjon, 1998, webadr. ikke gjenfunnet
- Anderson, O. 2010: William Foote Whyte, Street Corner Society och antropologi på hemmaplan – en introduktion. Innledning til *Street Corner Society. Den sociala strukturen i en italiensk-amerikansk slumstadsdel*. Stockholm: Egalité
- Angotti, T. 2008: *New York for sale*, Boston/NY: MIT Press

- Barstad, A., Havnen, E., Skardhamar, T. & Sørli, K. 2006: *Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst*. SSB Rapport, 15/2006
- Florida, R. 2002: *The rise of the creative class*. New York: Basic Books
- Glass, R. 1963: *Introduction to London: Aspects of Change*, London: Centre of Urban Studies
- Harvey, D. 1989: *The urban experience*. Baltimore: The John Hopkins University Press
- Hauge, R. 1968: *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer*. Oslo: Universitetsforlaget
- Huse, T. 2010: *Tøyengata. Et nyrikt stykke Norge*. Oslo: Flamme forlag
- Johansen, N.B. 2008: *Sosial kontroll i byer. To tradisjoner etter Durkheim og Tönnies*. Doktoravhandling, Inst. for kriminologi og retts sosiologi, UiO
- Lash, S. og J. Urry. 1994: *The economies of signs and space*. London: Sage
- Lees, L. 2008: Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance, *Urban Studies*. Vol. 45, No. 12, 2449–2470
- Lees, L. 2002: Rematerializing geography. The 'new' urban geography. I: *Progress in Human Geography* no. 26, 1, pp. 101–112
- Lees, L., T. Slater, E. Wyly 2008: *Gentrification*. New York & London: Routledge
- Lefebvre, H. 2000: *The production of space*. Oxford & Cambridge: Blackwell
- Ley, M. 1996: *The new middle classes and the remaking of the city*. Oxford: University Press
- Massey, D. 1994: *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press
- Park, R. og Burgess E. 1925/1967: *The city. Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment*. Chicago & London: University of Chicago Press
- Sassen, S. 2000: *Cities in a world economy*. London: Pine Forge Press
- Shaw, C. og M.E. Moore 1931/1968: *The natural history of a delinquent career*. New York: Greenwood Press Publishers
- Shaw, R. 2001: *The activist's handbook: A primer*. University of California Press
- Simmel, G. 1971: "The metropolis and mental life". I: *On individuality and social forms*. Chicago: The University of Chicago Press
- Slater, T. 2006: "The eviction of critical perspectives from gentrification research", *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 30, No. 4, 737–757
- Slater, T. 2009a: "Missing Marcuse: On gentrification and displacement", *CITY*. Vol. 13, No. 2–3, 292–311

- Smith, N. 1984: *Uneven development: Nature, capital and the production of space*. Oxford: Blackwell
- Sæter, O. og M.E. Ruud 2005: *Byen som symbolsk rom. Bypolitikk, stedsdiskurser og gentrifisering i Gamle Oslo*, Oslo: Byggforsk forlag
- Whyte, W.F. 1943/1981: *Street corner society. The social structure of an Italian slum. Chicago and London*: The University of Chicago Press
- Zukin, S. 1991: *Landscapes of power. From Detroit to Disney World*. Berkeley: University of California Press
- Zukin, S. 1995: *The cultures of cities*. Oxford: Blackwell Publishing
- Zukin, S. 2010: *Naked city. The death and life of authentic urban places*. New York: Oxford University Press

Summary

From variable sociology to social contexts: The Chicago School in studies of the city

In this article the Chicago School's perspectives are discussed with respect to how they can inform contemporary urban research, and more specifically studies of gentrification. To what degree can the concepts from the Chicago School be applied in this central field of research? Both methodological and theoretical approaches are emphasized. The article builds upon three studies where the first deals with the role of urban politics in gentrification processes, using the borough Old Oslo as its case. The second is an ethnographic study of one of the borough's streets, Tøyengata, which is characterized by social and cultural diversity. In the article it is discussed how these two studies, supplemented with an ongoing study from Williamsburg in New York, bring forth questions tied to the Chicago School's perspectives. In the discussion of the cases the Chicago School's focus upon zoning in urban structures and processes, the use of nature metaphors in descriptions of urban dynamics, as well as how ethnography challenges the models' structural approach is emphasized. It is argued that several of the Chicago school's insights are relevant to contemporary urban research, whilst the understanding of urban development processes as driven by nature-like forces is criticized as this serves to downplay the role of politics.

Key words: Chicago School, urban development, gentrification, case studies.